

Jurij OSTAPEC

Uzhorodzki Uniwersytet Narodowy

yu.ostapec@gmail.com

SPOŁECZNO-POLITYCZNY ROZWÓJ ZAKARPACIA (1991-2014)

ABSTRACT **Social-Political Development of Transcarpatia**

The author of the article has analyzed the social-political development of Transcarpathia and the factors conditioning it. The author has performed the periodization of the mentioned development on the basis of criteria of dominance/conflict of political elites in the region. Four periods have been distinguished: the first – 1991-2004 – the period of formation of the local authority and dominance of Social Democratic Party of Ukraine (united) in it; the second – 2004-2010 – the structuring of political space in the oblast after the 2004 presidential election; the third – starting from 2010 – changes in the structure of power relations in Transcarpathia after the presidential elections in 2010; the fourth – starting from 2014 – formation of a new system of government after the Ukrainian Revolution (December 2013 – February 2014). Much attention has been paid to the electoral process in the region, as election results have an impact on politics and society of the region. The parliamentary, presidential and local elections have been considered as well as their impact on social and political development of the region. Regional specificity of social and political development of Transcarpathia has been conditioned by the following factors: geographical location of the region (border proximity with European Union countries); historical background (participation in elections by party lists to the parliament of Czechoslovakia in 1924, 1925, 1929, 1935, declaration in 1939 of independent state – Carpathian Ukraine and participation in the elections to Soym); social – demographic characteristics of the electorate: the specifics of the formation of regional political elites (dependent on Kyiv); features of the formation and development of the party structure of the region.

Słowa kluczowe: rozwój społeczno-polityczny, Zakarpacie, partia polityczna, wybory, partyjna struktura Zakarpacia, partie węgierskie

Key words: social and political development, Transcarpathia, political parties, elections, party structure of Transcarpathia, Hungarian parties

Dla celów analizy procesów społeczno-politycznych zachodzących na Zakarpaciu niezbędne jest dokonanie odpowiedniej periodyzacji. Za kryterium periodyzacji rozwoju społeczno-politycznego Zakarpacia mogą służyć wpływy, dominacja lub rywalizacja regionalnych ugrupowań elity i sił społeczno-politycznych, które one reprezentują. Jest to związane z kluczową figurą obwodowego środowiska politycznego – przewodniczącym obwodowej administracji państwowej. Okresy (kadencje) sprawowania władzy przez zwierzchników obwodu, a także ich przynależność partyjna zostały zaprezentowane w tab. 1.

Tabela 1. Zwierzchnicy obwodu zakarpackiego (1990-2014)

Lp.	Nazwisko, imię, imię ojca	Stanowisko, okres sprawowania władzy, przynależność partyjna
1	Henrich Bandrowskyj, Josyf	2 XII 1980 – 8 II 1990 I sekretarz Zakarpackiego Komitetu Obwodowego KPU
2	Mychajło Wołoszczuk, Jurij	10 II 1990 – 1 X 1991 I sekretarz Zakarpackiego Komitetu Obwodowego KPU
3	Mychajło Krajiło, Iwan	1 X – 10 VII 1994
4	Serhij Ustycz, Iwan	10 VII 1994 – 5 V 1999 przewodniczący Rady Obwodu, od 10 VII 1995 r. przewodniczący Zakarpackiej Obwodowej Administracji Państwowej, członek SDPU(o)
5	Wiktor Bałoha, Iwan	5 V 1999 – 31 V 2001 przewodniczący Obwodowej Administracji Państwowej, NSNU
6	Hennadij Moskal, Hennadij	VI 2001 – IX 2002 przewodniczący Obwodowej Administracji Państwowej, popierał blok wyborczy „Za jedną Ukrainę”
7	Iwan Rizak, Mychajło	27 IX 2002 – 22 I 2005 przewodniczący Obwodowej Administracji Państwowej, członek SDPU(o)
8	Wiktor Bałoha, Iwan	4 II – 27 IX 2005 przewodniczący Obwodowej Administracji Państwowej, NSNU
9	Ołeh Hawaszi, Oładar	7 X 2005 – 18 III 2010 PRP

Lp.	Nazwisko, imię, imię ojca	Stanowisko, okres sprawowania władzy, przynależność partyjna
10	Oleksandr Łedyda, Oleksandr	18 III 2010 – II 2014 Partia Regionów
11	Wołodymyr Łunczenko	II 2014 WZ „Batkiszczyzna”

Wychodząc od danego kryterium, można we współczesnej historii politycznej Zakarpacia wyróżnić następujące okresy: **okres pierwszy** (lata 1991-2004) – okres kształtowania się miejscowej władzy i dominacji w niej SDPU(o); **okres drugi** (lata 2004-2010) – czas strukturyzowania się przestrzeni politycznej obwodu po wyborach prezydenckich 2004 r.; **okres trzeci** (poczynając od 2010 r.) – obejmuje zmiany w strukturze stosunków władzy na Zakarpaciu po wyborze prezydenta Ukrainy w 2010 r.; **okres czwarty** (poczynając od 2014 r.) – następuje formowanie się nowego systemu władzy po ukraińskiej rewolucji (grudzień 2013 r. – luty 2014 r.).

KSZTAŁTOWANIE SIĘ SYSTEMU ORGANÓW MIEJSCOWEJ WŁADZY I DOMINACJI W NICH SDPU(O)

Okres ten związany jest z kształtowaniem się nowej regionalnej elity politycznej i walką poszczególnych ugrupowań w jej łonie o wpływy na Zakarpaciu. Rozpoczyna się on od deklaracji niepodległości, a kończy się wyborami prezydenckimi 2004 r., kiedy związana z SDPU(o) elita władzy w regionie została odsunięta od władzy w rezultacie porażki poniesionej w wyborach prezydenckich.

Procesy społeczno-polityczne w obwodzie do czasu przyjęcia Konstytucji zachodzą w warunkach nieokreślonej sytuacji prawnej. Wykorzystując polityczną nieokreśloność w centrum i historyczną specyfikę Zakarpacia, miejscowa nomenklatura – pragnąc poszerzyć swoje prawa i uprawnienia – wysuwa różne projekty odnośnie do przyszłości Zakarpacia w ramach suwerennej Ukrainy: autonomii, terytorium samorządnego, wolnej strefy ekonomicznej itp. W nowych warunkach historycznych idea autonomii Zakarpacia odradza się w przeddzień deklaracji niepodległości. W trakcie obrad Towarzystwa Rusinów Karpaccich 29 września 1990 r. przyjęto Deklarację o przywróceniu obwodowi Zakarpackiemu statusu republiki autonomicznej. W deklaracji negowano słuszność i prawomocność aktów prawodawczych wydanych w latach 1945-1946 przez Radę Najwyższą ZSRS i Radę Najwyższą USRS o zjednoczeniu Ukrainy Zakarpackiej z USRS, za jedyne posiadające moc prawną i obowiązujące uznano uchwały o utworzeniu w dniu 8 października 1938 r. autonomicznej Rusi Podkarpackiej w składzie Czechośłowacji¹.

¹ С. Адамович, *Проблема автономії Закарпаття та політичне русинство у незалежній Україні*, „Людина і політика” 2004, nr 4, s. 11-13.

We wrześniu 1991 r. kwestia autonomicznego statusu kraju miała zostać przedłożona do rozpatrzenia na VII przedterminowej sesji Rady Obwodowej deputowanych ludowych, która trwała z przerwami do 31 października. Przeciwko autonomii Zakarpacia wystąpiły narodowo-demokratyczne siły kraju, które urządziły pikietę przed budynkiem Rady Obwodowej z żądaniem jej rozwiązania. Pod naciskiem uczestników pikiety kwestia autonomii została 28 września 1990 r. rozpatrzona pod kątem „statusu Zakarpacia w niepodległej Ukrainie”, a przewodniczący Rady Obwodowej i Obwodowego Komitetu Wykonawczego Mychajło Wołoszczuk podał się do dymisji. Jednak już 31 października zwołano nowe posiedzenie Rady Obwodowej, podczas którego pod nieobecność uczestników pikiety podjęta została decyzja o przeprowadzeniu wraz z wyborami prezydenckimi referendum dotyczącego autonomicznego statusu Zakarpacia².

Nieco wcześniej, 14 września 1991 r., Rada Rejonowa z siedzibą w mieście Berehowe podjęła uchwałę o przeprowadzeniu lokalnego referendum odnośnie do utworzenia w granicach rejonu berehowskiego węgierskiego okręgu autonomicznego.

W rezultacie tych wydarzeń w przeddzień wyborów prezydenckich społeczeństwo zakarpacie zostało podzielone na dwa przeciwstawne obozy. Pierwszy z nich tworzyła powstała w październiku 1991 r. Demokratyczna Liga Narodowości Zakarpacia, która zjednoczyła siedem narodowo-kulturalnych towarzystw regionu oraz siły ją wspierające. Liga występowała o nadanie Zakarpaciu specjalnego statusu samorządowego, w którego granicach mniejszości narodowe regionu byłyby w stanie stworzyć administracyjno-terytorialne autonomię. Idea autonomii regionu, jak już wspomniano, była popierana przez partyjną nomenklaturę obwodu. Do Ligi nie weszło Społeczno-Kulturalne Towarzystwo Rumunów Zakarpacia im. George Coșbuca, ponieważ jego członkowie nie popierali idei autonomii Zakarpacia. Drugi obóz reprezentowały narodowo-demokratyczne siły regionu, które zjednoczyły się wokół Ludowego Ruchu Ukrainy oraz innych organizacji i utworzyły w marcu 1992 r. Ukraińską Ludową Radę Zakarpacia.

Zatem 1 grudnia 1991 r. wraz z wyborami prezydenckimi oraz ogólnoukraińskim referendum w sprawie ogłoszenia niepodległości na Zakarpaciu odbyły się jeszcze dwa dodatkowe referenda: obwodowe i lokalne (w rejonie berehowskim). Na pytanie ogólnoukraińskiego referendum „Czy popiera Pan/Pani Akt ogłoszenia niepodległości Ukrainy?” 92,6% mieszkańców Zakarpacia odpowiedziało „Tak”. Wyniki wyborów prezydenckich na Zakarpaciu były następujące: Leonid Krawczuk – 58,5%, Wiczesław Czornowił – 27,6%, Łewko Łukjanenko – 5%, natomiast pozostali kandydaci otrzymali nieco ponad 1% głosów wyborców.

Na pytanie obwodowego referendum „Czy życzy sobie Pan/Pani, żeby Zakarpacie uzyskało, z umocowaniem w Konstytucji Ukrainy, status specjalnego terytorium samorządowego jako podmiotu w składzie niepodległej Ukrainy i nie wchodziło w skład żadnych innych tworów administracyjnych?” 78% mieszkańców Zakarpacia dało odpowiedź pozytywną³. W rejonie berehowskim 81,4% mieszkańców udzieliło pozytywnej

² *Tamże.*

³ В. Пашенко, *Політичне Закарпаття 15 років вибору. Довідник*, Ужгород 2006, s. 40-42.

odpowiedzi na pytanie „Czy życzy sobie Pan/Pani utworzenia w rejonie berehowskim węgierskiego okręgu autonomicznego?”⁴.

Po dymisji Mychajła Wołoszczuka w styczniu 1992 r. na stanowisko przewodniczącego Rady Obwodowej i Obwodowego Komitetu Wykonawczego wybrany został Mychajło Krajił. Jednak na stanowisku szefa obwodu pozostał niedługo. Już w dwa miesiące później dekretem prezydenta z 26 marca 1992 r. został mianowany przedstawicielem prezydenta w obwodzie Zakarpacim. Prezydent Ukrainy Leonid Kuczma zainicjował przyjęcie 5 marca 1992 r. Ustawy „O przedstawicielu Prezydenta Ukrainy” w celu powołania wykonawczej administracyjnej struktury pionowej. Zgodnie z wspomnianą ustawą przedstawiciel prezydenta stawał się najwyższym funkcjonariuszem państwowej władzy wykonawczej w obwodzie i rejonie. Na bazie obwodowych i rejonowych komitetów wykonawczych utworzone zostały administracje, które wyprowadzone zostały spod podporządkowania odpowiednim radom. W ten właśnie sposób powstawała prezydencka pionowa struktura administracyjna w państwie.

Po żądaniach autonomistów jesienią i zimą przełomu 1991 i 1992 r. w obwodzie zachowana została dziedziczość władzy, dlatego też partyjna elita administracyjna swoją działalność skierowała na realizację decyzji podjętych podczas obwodowego i rejonowego referendum.

6 marca 1992 r. Zakarpacka Rada Obwodowa postanowiła zwrócić się do Rady Najwyższej Ukrainy z prośbą o uchwalenie opracowanego przez grupę inicjatywną Ustawy „O specjalnym administracyjnym terytorium Zakarpacia” oraz oficjalne uznanie narodowości „Rusin”. Z kolei 28 kwietnia 1992 r. sesja Berehowskiej Rady Rejonowej zaakceptowała projekt Ustawy „O węgierskim autonomicznym okręgu terytorialnym” i skierowała apel o jego wsparcie do Zakarpackiej Rady Obwodowej oraz do Rady Najwyższej Ukrainy⁵. Zarówno decyzja Rady Obwodowej, jak i Berehowskiej Rady Rejonowej nie uzyskały wsparcia w Kijowie, jeśli nie liczyć prezydenckiego dekretu o stworzeniu na terytorium obwodu wolnych stref ekonomicznych. Jako wyraz sprzeciwu wobec autonomistycznych żądań wysuwanych przez część zakarpackiego środowiska politycznego rodzi się opozycja wobec ówczesnych władz, którą w owym czasie uosabiał skuteczny biznesmen, lider narodowo-demokratycznych sił w obwodzie Wiktor Bed.

W przeddzień nowych wyborów parlamentarnych i samorządowych parlament Ukrainy przyjmuje 3 lutego 1994 r. Ustawę „O formowaniu lokalnych organów władzy i samorządu”, którą zmienia specyfikę funkcjonowania miejscowych władz. Zgodnie z ustawą skasowane zostały państwowe administracje, przewodniczący rad mieli być wybierani przez ludność. Zamiast państwowych administracji w radach rejonowych i obwodowych ponownie przywrócone zostały komitety wykonawcze, czyli powracał „sowiecki system rad”.

⁴ М. Товт, *Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку)*, Дисертація, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ужгород 2002, s. 74.

⁵ *Tamże*.

W wyborach do Rady Obwodowej nomenklatura władzy stawia na pierwszego zastępcę Mychajła Krajila – młodego i perspektywicznego polityka Serhija Ustycza. Przeciwnie niemu wystąpił lider narodowo-demokratycznych sił obwodu – Wiktor Bed. Oprócz wymienionych wyżej polityków w wyborach przewodniczącego Rady Obwodowej brali udział m.in. mer miasta Użhorod Emil Łandowskyj i I sekretarz komitetu obwodowego Komunistycznej Partii Ukrainy Wasyl Chymynec. W pierwszej turze wyborów (26 czerwca 1994 r.) największą liczbę głosów wyborców otrzymali Wiktor Bed (19,7%) i Serhij Ustycz (33,2%). W drugiej turze wyborów 10 lipca 1994 r. zwycięstwo odniósł Serhij Ustycz, zdobywając 58,8% głosów wyborców, podczas gdy jego przeciwnik Wiktor Bed uzyskał 32,45%⁶.

Okres ten charakteryzował się niedorozwojem partyjnej struktury kraju. Na początku 1994 r. w obwodzie Urząd Sprawiedliwości zarejestrował ok. siedmiu ośrodków partii politycznych. Aktywne stanowisko zajmowały organizacje społeczne („Proswita”, UNRZ i in.). Wyniki wyborów wykazały, że partie skrzydła narodowo-demokratycznego miały w obwodzie Zakarpacim znikome wpływy.

Po przyjęciu 28 czerwca 1996 r. Konstytucji zakończył się okres prawnej i instytucjonalnej nieokreśloności na Ukrainie. W Ustawie Zasadniczej zostało wyraźnie powiedziane, że Ukraina jest unitarnym, scentralizowanym państwem z silną władzą prezydencką, którą reprezentują w regionach przewodniczący administracji państwowych. Po tym separatystyczne tendencje w kraju zanikły.

Zgodnie z nową Konstytucją nowo mianowany przewodniczący Zakarpackiej Obwodowej Administracji Państwowej Serhij Ustycz zrzekł się mandatu deputowanego, a na swoje miejsce w Irszawskim okręgu wyborczym wysunął kijowskiego prawnika, efektywnego biznesmena Wiktora Medwedczuka. Po jego zwycięstwie w wyborach do Rady Najwyższej Ukrainy w irszawskim okręgu wyborczym 13 kwietnia 1997 r. między miejscową obwodową elitą i kijowskim biznesem (w osobach Wiktora Medwedczuka i Hryhorijsa Surkisa) powstał obustronnie korzystny sojusz: kijowscy politycy i biznesmeni otrzymali przyczółek dla realizacji swoich interesów polityczno-ekonomicznych, zaś obwodowa elita gwarantowane wsparcie centrum.

W tym okresie władze obwodowe również popierały „partię władzy” – Partię Ludowo-Demokratyczną (NDP), lojalnie odnosiły się do Ludowego Ruchu Ukrainy (LRU) i Partii „Reformy i Porządek” (PRP). W opozycji wobec obwodowej władzy znajdowały się siły polityczne, które występowały przeciwko politycznemu kursowi Leonida Kuczmy – Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Hromada” Pawła Łazarenki, Komunistyczna Partia Ukrainy (KPU), Socjalistyczna Partia Ukrainy (SPU) oraz szereg innych partii. Tak wyglądał układ sił politycznych w obwodzie w przeddzień wyborów parlamentarnych i wyborów do władz miejscowych.

W wyborach 1998 r. utworzono na Zakarpaciu pięć okręgów wyborczych. Największą liczbę głosów wyborców otrzymała SDPU(o) – 31,17%. To właśnie dzięki głosom uzyskanym w obwodzie zakarpacim ta siła polityczna zdołała pokonać próg

⁶ В. Пашенко, *Закарпатський вибір. Політичний розвиток області 1989-2006 рр. через призму електоральної соціології*, Ужгород 2008, s. 30.

4% głosów wyborców i uzyskać mandaty deputowanych w ukraińskim parlamencie. Oprócz SDPU(o) czteroprocentowy próg w obwodzie zakarpackim pokonały LRU, KPU, PRP, NDP, PZU⁷.

W rezultacie w 1998 r. na Zakarpaciu w lokalnych i parlamentarnych wyborach zwycięstwo odniosła SDPU(o), która publicznie oświadczyła, że przejmuje całą odpowiedzialność za społeczno-ekonomiczny rozwój regionu. Do organizacji partyjnej zaczęły aktywnie dołączać różne warstwy ludności regionu i zaczęła ona dynamicznie rozbudowywać swoje struktury. Wydawało się, że nic nie przeszkodzi SDPU(o) w utrzymaniu dominującej pozycji w obwodzie, jednakże do polityki wkroczyła natura. W listopadzie 1998 r. Zakarpacie nawiedziła katastrofalna w skutkach powódź, która przyniosła ludności obwodu ogromne straty.

Kilkakrotnie podczas powodzi obwód odwiedził prezydent Ukrainy Leonid Kuczma, dokładając wielu wysiłków w celu likwidacji jej skutków. Właśnie podczas jednej z takich podróży Kuczma zwrócił uwagę na młodego mera miasta Mukaczewo Wiktora Bałohę, który wykazał się nieprzeciętnymi zdolnościami menedżerskimi w trakcie likwidacji skutków klęski żywiołowej, w przeciwieństwie do obwodowego kierownictwa z Serhijem Ustyczem na czele. Biorąc pod uwagę, że ogólna sytuacja społeczno-ekonomiczna w obwodzie ulegała pogorszeniu, a w grudniu 1999 r. miały się odbyć wybory prezydenckie, to również ten fakt przyczynił się do tego, że Wiktor Bałoha dekretem prezydenta Leonida Kuczmy z 5 maja 1999 r. został mianowany przewodniczącym Zakarpackiej Obwodowej Administracji Państwowej. Wraz z nim stanowiska w kierownictwie obwodu otrzymali: Iwan Rizak (I zastępca gubernatora, przewodniczący SDPU(o) w obwodzie), Wołodymyr Prychodko (przewodniczący obwodowego ośrodka NDP), Wasyl Lintur (przewodniczący obwodowego ośrodka PPPU), członkowie jego mukaczewskiej ekipy: Ihor Kril, Anatolij Kolibaba, Ołeh Hawaszi i inni.

Wiktor Bałoha wraz ze swoją ekipą z powodzeniem ustabilizował sytuację społeczno-ekonomiczną w kraju i w odpowiedni sposób przygotował się do wyborów prezydenckich w 1999 r. W pierwszej turze wyborów, która odbyła się 31 października 1999 r., zwycięstwo na Zakarpaciu odniósł Leonid Kuczma, uzyskując największą liczbę głosów – 54,7% (w drugiej turze otrzymał 84,5%)⁸.

Następnie wydarzenia polityczne na Zakarpaciu przyjęły postać konfliktu przewodniczącego Obwodowej Administracji Państwowej Wiktora Bałohy z ugrupowaniem finansowo-politycznym, na którego czele stali Wiktor Medwedczuk i Hryhorij Surkis, natomiast na Zakarpaciu reprezentowali je Iwan Rizak i członkowie jego ekipy. Wiktor Bałoha opuścił szeregi SDPU(o) i ogłosił odpartyjnięcie organów władzy w obwodzie. Sam Wiktor Bałoha, zmieniawszy orientację polityczną, rozpoczął współpracę z premierem Ukrainy Wiktorem Juszczenką, a po jego zdymisjonowaniu również podał się do dymisji.

⁷ Ю. Остапеч, М. Токар, *Закарпаття через призму політичних виборів. Монографія*, Ужгород 2009, s. 188, *Studia Regionalistika*.

⁸ *Закарпаття в етнополітичному вимірі*, red. Ю. Левенець i in., Київ 2008, s. 436.

Nowym przewodniczącym Zakarpackiej Obwodowej Administracji Państwowej został mianowany 2 czerwca 2001 r. Hennadij Moskal. Próbował on z początku utrzymać linię polityczną SDPU(o) w obwodzie, jako że wchodziła ona w sferę interesów grupy finansowo-politycznej Wiktora Medwedczuka-Hryhorija Surkisa. Jednakże później skoncentrował się na wspieraniu w wyborach lokalnych i parlamentarnych pro-rządowego bloku wyborczego „Za jedną Ukrainę”.

Istotną specyfiką kampanii wyborczej 2002 r. był fakt, że znaczna część sił politycznych w celu efektywnego udziału w kampanii wyborczej strukturyzowała się wewnętrznie już nie w ramach poszczególnych partii politycznych, lecz w formacie bloków międzypartyjnych. Inną tendencją było powiększanie (jednoczenie) partii politycznych. Wybory do miejscowych organów władzy i do Rady Najwyższej Ukrainy pokazały, że w społeczno-politycznym życiu Zakarpacia dominowały wówczas dwie siły polityczne: SDPU(o) i blok wyborczy Wiktora Juszczenki „Nasza Ukraina” (z czasem PP NSNU). Dalszy polityczny rozwój kraju dowiódł, że właśnie pomiędzy tymi dwiema siłami politycznymi trwała rywalizacja zarówno podczas wyborów mera miasta Mukaczewo, jak i w wyborach prezydenckich 2004 r.

Po wyborach parlamentarnych na stanowisko przewodniczącego Obwodowej Administracji Państwowej mianowany został przewodniczący obwodowego ośrodka SDPU(o) Iwan Rizak. Działalność rozpoczął od ataku na opozycję, którą uosabiał Wiktor Bałoha ze swoją ekipą. Jednym z kierunków pracy Rizaka stały się zmiany kadrowe. Objęły one wszystkie sfery życia publicznego w obwodzie: przewodniczących rejonowych administracji, naczelników wydziałów Obwodowej Administracji Państwowej, zwierzchników struktur siłowych, posady dyrektorów filharmonii, obwodowego teatru dramatycznego, stadionu Awanhard, dyrektorów szkół i wiele innych. Takie zmiany były niczym innym jak zmonopolizowaniem władzy w granicach obwodu przez jedną siłę polityczną. Poza zasięgiem wpływów SDPU(o) pozostało tylko miasto Mukaczewo, w którym na stanowisko mera wybrany został Wiktor Bałoha.

To właśnie na ten okres przypadają najbrutalniejsze wybory w historii Ukrainy: bezprecedensowe fałszowanie wyników, rozpasanie bandytyzmu w komisjach wyborczych, pobicie deputowanych ludowych Ukrainy, wykradanie kart do głosowania i protokołów z wynikami podsumowującymi głosy oddane przez obywateli Mukaczewa itd.⁹ Mukaczewskie wybory zakończyły parlamentarny cykl wyborczy 2002 r. w obwodzie zakarpackim. Wybory przestały tutaj być walką poszczególnych ambicji i przekształciły się w walkę poszczególnych ekip i ich sztabów wyborczych. Na Zakarpaciu wyodrębniły się dwie potężne siły polityczne: SDPU(o) i BW Wiktora Juszczenki „Nasza Ukraina”, i to właśnie relacje między nimi zdeterminowały na pewien czas specyfikę politycznego rozwoju Zakarpacia.

Odrębną kwestią były wybory prezydenckie w 2004 r. Według wyników pierwszej tury największą liczbę głosów wyborców otrzymali Wiktor Juszczenko – 39,9% oraz Wiktor Janukowycz – 39,26%. Druga tura wyborów odbyła się 21 listopada i charakteryzowała się fałszowaniem wyników głosowania na nieobserwowaną dotychczas skalę.

⁹ *Мукачівська епопея. Хроніка найбрутальніших виборів*, red. О. Гаврош, Мукачево 2004.

Wyniki głosowania w drugiej turze były następujące: Wiktor Janukowycz – 49,46%, Wiktor Juszczenko – 46,61%. 24 listopada Centralna Komisja Wyborcza oficjalnie ogłosiła zwycięstwo Wiktora Janukowycza w wyborach prezydenckich.

Wydarzenia, które miały miejsce na Ukrainie po ogłoszeniu wyników drugiej tury wyborów prezydenckich, przeszły do ukraińskiej historii jako pomarańczowa rewolucja. Rozpoczęła się ona od ogłoszenia wstępnych wyników wyborów 21 listopada 2004 r. i zakończyła się 23 stycznia 2005 r. po inauguracji prezydentury Wiktora Juszczenki na placu Niepodległości. Tak więc na drodze do stanowiska prezydenta oprócz fizycznych cierpień spowodowanych otruciem Juszczenko przyszło przeżyć trzy tury wyborów, trzy rundy „okrągłego stołu” z międzynarodowymi negocjatorami, jedną sprawę w Sądzie Konstytucyjnym i dwie sprawy w Sądzie Najwyższym Ukrainy.

Nie mniej dramatycznie i w atmosferze niemięjszego napięcia odbywały się wybory na Zakarpaciu. Jednym z najsilniejszych politycznych graczy w obwodzie w roku 2004 była miejscowa organizacja SDPU(o). W regionie miała ona wpływ na wszystkie organy władzy związane z obwodową administracją państwową i administracją państwową w rejonach, a także na struktury ochrony porządku prawnego; na czele obwodowej administracji stał przewodniczący obwodowego ośrodka SDPU(o) Iwan Rizak. Ku SDPU(o) skłaniało się wiele prywatnych gazet, a także – z uwagi na posady zajmowane przez funkcjonariuszy partii – państwowe media na poziomie obwodu. Zjednoczeni socjaldemokraci mieli w 2004 r. najbardziej rozbudowaną strukturę w obwodzie, oficjalna liczba członków partii sięgała 33 tys. SDPU(o) była zatem jedną z najlepiej przygotowanych do wyborów prezydenckich 2004 r. sił politycznych w obwodzie zakarpackim.

Pierwsza tura wyborów prezydenckich na Zakarpaciu odbyła się zgodnie z wyborczymi prawidłami 31 października 2004 r. Głosowanie w pierwszej turze odbyło się w obwodzie, podobnie jak we wszystkich innych regionach Ukrainy, stosunkowo spokojnie. W pierwszej turze wyborów prezydenckich 2004 r. Wiktor Juszczenko zdobył tutaj 46,61%, zaś Wiktor Janukowycz 37,57% głosów (Janukowycz odniósł zwycięstwo tylko w berehowskim okręgu wyborczym). Zgodnie z wynikami ponownego głosowania na Wiktora Juszczenkę jako kandydata na stanowisko prezydenta Ukrainy zagłosowało 55% wyborców spośród tych, którzy wzięli udział w wyborach, a na Wiktora Janukowycza 40,07%¹⁰.

Liczne nieprawidłowości podczas kampanii wyborczej, wstępne wyniki głosowania w drugiej turze, a także aktywna działalność agitacyjna zwolenników Juszczenki wpłynęły na to, że już następnego dnia po wyborach rozpoczęła się w Użhorodzie akcja protestacyjna, która objęła stopniowo całe miasto. 22 listopada na użhorodzki plac Teatralny wyszło ponad 10 tys. osób, aby bronić zwycięstwa swojego kandydata. Szeregi protestujących przez cały czas rosły. Niesłuchanie napięta była atmosfera w stolicy obwodu, którą wypełnili jej mieszkańcy z pomarańczową symboliką (od nastolatków po emerytów).

Wśród głównych czynników wewnętrznych, które – nawet w niezwykle skomplikowanych społeczno-politycznych warunkach końca 2004 r. – sprzyjały demokratycz-

¹⁰ В. Пашченко, *Політичне Закарпаття...*, s. 108-112.

nej opozycji na Zakarpaciu, należy wyróżnić następujące: 1) psychologiczna gotowość większości obywateli kraju do zmian w połączeniu ze zdecydowaną negatywną reakcją na nadużycia poprzedniej ekipy sprawującej władzę w obwodzie; 2) jedność działań opozycji demokratycznej w kraju, obecność potężnych zasobów w rękach przedsiębiorczych grup Wiktora Bałohy, Serhija Ratuszniaka, Ołeksandra Kemeniasza, które działały w sposób zintegrowany; 3) obecność wpływowych niezależnych gazet i niezależnej od władzy regionalnej stacji telewizyjnej; 4) demokratyczne nastroje w stolicy obwodu, zwłaszcza wśród studentów i wykładowców Użhorodzkiego Uniwersytetu Narodowego, a także obecność wśród inteligencji Użhorodu samowystarczalnych i odważnych liderów; 5) rozłam wśród sił popierających władzę w obwodzie (pomiędzy Partią Regionów i SDPU(o)); 6) brak przejawów samoorganizacji (poza wskazówkami z Obwodowej Administracji Państwowej) wśród stosunkowo licznych zwolenników kandydata obozu władzy, spośród których niektórzy skłonni byli do odpychająco ekstremistycznych poczynań, podczas gdy inni tylko do wiernopoddanego wykonywania rozkazów; 7) zdolność młodzieżowych aktywistów społecznych do wpłynięcia na zmiany nastrojów wśród części przedstawicieli mniejszości narodowych w regionie, którzy najpierw ulegli uwodzicielskim obietnicom kandydata obozu władzy mówiącego o podwójnym obywatelstwie itp.; 8) zdrowy rozsądek, pragmatyzm, brak skłonności do zideologizowanego postrzegania rzeczywistości, odrodzone poczucie własnej godności skłaniały wielu byłych zakarpackich zwolenników Janukowycza do zmiany poglądów już przed drugą turą wyborów.

Powtórne głosowanie w drugiej turze wyborów prezydenta Ukrainy odbywało się 26 grudnia 2004 r. w spokojnej atmosferze, bez konfliktów. Wyniki liczenia głosów wskazywały, że Wiktor Juszczenko otrzymał dwie trzecie głosów mieszkańców Zakarpacia, a Wiktor Janukowycz nieco ponad ćwierć ogółu oddanych głosów.

STRUKTURYZOWANIE PRZESTRZENI POLITYCZNEJ W OBWODZIE PO WYBORACH PREZYDENCKICH 2004 R.

Okres ten związany jest z dominacją przedstawicieli Ludowego Związku „Nasza Ukraina” (NSNU), jego rywalizacją z Blokiem Julii Tymoszenko (BJuT), przeformatowaniem sił politycznych w przeddzień wyborów prezydenckich 2010 r.

Po zmianie władzy w Kijowie zgodnie z wynikami wyborów prezydenckich znaczące zmiany w strukturach władzy różnego szczebla zaszły również na Zakarpaciu. Przede wszystkim dekretem prezydenta Wiktora Juszczenki przewodniczącym Zakarpackiej Obwodowej Administracji Państwowej został mianowany 4 lutego 2005 r. Wiktor Bałoha. Następnie na wszystkie kluczowe stanowiska w organach władzy obwodu zostali wysunięci członkowie jego ekipy (przewodniczący rejonowych administracji państwowych, sędziowie, prokuratorzy, szefowie struktur siłowych, itp.). Spędziwszy na stanowisku szefa Obwodowej Administracji Państwowej pół roku, Wiktor Bałoha został mianowany ministrem ds. sytuacji nadzwyczajnych, zaś jego stanowisko od października 2005 r. przejął Ołeh Hawaszi. W tym czasie rozwój

społeczno-polityczny kraju zależał od kadrowej rotacji w organach władzy. Była ona jednak niestabilna, tak więc nie należało oczekiwać jakiegoś ruchu w ramach zachodzącej ewolucji.

W ten oto sposób na Zakarpaciu, jak i ogółem na Ukrainie, odbywało się w tym okresie przegrupowywanie i dyslokacja sił politycznych w przeddzień wyborów parlamentarnych 2006 r. Zarówno te wybory, jak i wybory do lokalnych organów władzy odbywały się w warunkach konfliktu, który nie zakończył się wraz z kampanią prezydencką 2004 r., kiedy po sądowym zaskarżeniu wyników drugiej tury i wyznaczeniu terminu ponownego głosowania zwycięstwo odniósł kandydat opozycji Wiktor Juszczenko. Jeżeli chodzi o nowe aspekty, to w wyborach 2006 r. na Zakarpaciu brały udział dwie partie węgierskie, które zostały zarejestrowane w roku 2005: Partia Węgrów Ukrainy (Mykoła Kowacz) i Demokratyczna Partia Węgrów Ukrainy (Istvan Hajdosz). Stosunki między tymi dwiema siłami politycznymi są dość napięte, ponieważ rywalizują one o finansowe wsparcie od rządu Węgier i prawo do udzielania rekomendacji do uproszczonej procedury uzyskania węgierskiej wizy. Najdziwniejsze w historii wzajemnych relacji dwóch organizacji węgierskich jest to, że ich zbliżeniu nie sprzyjają oficjalne Węgry, które zależnie od politycznej sytuacji w Budapeszcie faworyzują to jedną, to drugą stronę. Obecna partia władzy Fidesz tradycyjnie popiera PWU-TUKZ, natomiast węgierscy socjaliści wspierają DPWU. Liderzy dwóch węgierskich partii, Istvan Hajdosz (DPWU) i Mykoła Kowacz (PWU-TUKZ), komentując przyczyny antagonizmu, oskarżają się nawzajem o zaistniałą sytuację. I tak Hajdosz twierdzi, że Kowacz optuje za odizolowaniem społeczności węgierskiej od pozostałych mieszkańców Zakarpacia i nadużywa nacjonalistycznej retoryki. Kowacz swoich oponentów nazywa węgierskojęzycznymi przedstawicielami władzy, która nigdy nie wspierała węgierskiej społeczności¹¹.

Węgierska mniejszość narodowa została zatem podzielona na Zakarpaciu przez dwie wpływowe siły polityczne. Podczas wyborów prezydenckich kandydat na prezydenta Wiktor Juszczenko zawarł specjalną umowę o współpracy między nim jako kandydatem i Mykołą Kowaczem, natomiast innego kandydata do urzędu prezydenckiego – Wiktora Janukowycza – popierał były członek SDPU(o) Istvan Hajdosz.

Wyniki wyborów do Rady Najwyższej Ukrainy (2006) w obwodzie Zakarpackim były następujące: Blok „Nasza Ukraina” – 25,79%, BJuT – 20,7%, Partia Regionów – 18,56%, SPU – 3,57%, Ludowy Blok Łytwyna – 3,49%.

Wyniki wyborów do Rady Obwodowej (która powiększyła się z 85 do 90 deputowanych) nie różniły się zasadniczo od parlamentarnych. Ze 115 obwodowych ośrodków partii politycznych, które w owym czasie były zarejestrowane na Zakarpaciu, udział w wyborach wzięły 52. I tak do Rady Obwodowej V kadencji zostali wybrani przedstawiciele siedmiu sił politycznych: Blok „Nasza Ukraina” – 30 deputowanych (23% głosów wyborców), BJuT – 25 deputowanych (19,2%), PR – 15 (11,5%), Ludowy Blok Łytwyna – 7 (5,2%), SPU – 4 (3,1%). Specyfiką wyborów na Zakarpaciu sta-

¹¹ *Закарпаття 1919-2009 років. Історія, політика, культура*, red. M. Berem i in., ukraińskojęzyczny wariant wydawnictwa ukraińsko-węgierskiego, Ужгород 2010.

ło się wejście do Rady Obwodowej dwóch partii węgierskich: Partii Węgrów Ukrainy, która uzyskała 3,3% głosów wyborców (5 deputowanych) i Demokratycznej Partii Węgrów Ukrainy – 3,1% (4 deputowanych)¹².

ZMIANY W STOSUNKACH WŁADZY NA ZAKARPACIU PO WYBORACH PREZYDENCKICH 2010 R.

Okres ten był związany z przegrupowaniem sił partyjno-politycznych obwodu po wyborach prezydenckich i wyborach do organów miejscowych władz. Ekipa Juszczenki szła do wyborów podzielona i osłabiona ciągłymi tarciami wewnętrznymi. W tym samym czasie pozycja w rankingach opozycyjnej Partii Regionów i jej lidera Janukowycza stale rosła. Już przed rozpoczęciem wyborów było jasne, że dojdzie do rewanżu ze strony Partii Regionów.

Obwód zakarpacki był jedynym z zachodnich obwodów Ukrainy, gdzie w pierwszej turze wyborów zwyciężył Janukowycz, uzyskując 29,65% głosów. W innych zachodnich obwodach Ukrainy otrzymał on znacznie mniejszą liczbę głosów: w tarnopolskim – 9,2%, w wołyńskim – 9,6%, w iwanofrankińskim – 5,11%, we lwowskim – 5,67%. Największą liczbę głosów Janukowycz otrzymał w rejonach: berehowskim, tiaczeńskim i chustskim. Rejony tiaczeński i chustski, tradycyjnie uważane za zamieszkałe przez emigrantów zarobkowych (z rosyjską orientacją zatrudnienia) oddały głosy na kandydata prorosyjskiego. Niepoślednią rolę w agitowaniu za Janukowiczem odegrało także moskiewskie prawosławie. W 74 okręgach wyborczych (rejon berehowski), które zamieszkują głównie Węgrzy, Janukowycz otrzymał największą liczbę głosów wyborców na Zakarpaciu – 54%. Węgierski elektorat na Zakarpaciu wyróżnia się zdyscyplinowanym głosowaniem. Przy czym odbywa się ono na tle wpływów dwóch konkurujących sił politycznych PWU (Kowacz) i DPWU (Hajdosz). We wspomnianych wyborach w pierwszej turze pierwsi postanowili nie popierać żadnego kandydata, zaś drudzy oddali swoje głosy na Janukowycza, przeprowadziwszy przy tym porządną robotę agitacyjną. Głosy na Janukowycza oddali także przedstawiciele innych mniejszości narodowych regionu. Prócz wspomnianych czynników, które przyczyniły się do jego sukcesu, można wskazać również następujące: ogólna polityczna apatia miejscowej ludności, stały elektorat Partii Regionów w obwodzie, rozproszenie głosów kandydatów „oboju demokratycznego” i in.

Zgodnie z wynikami drugiej tury wyborów zwycięstwo odniosła Julia Tymoszenko, uzyskując 51,8% głosów wyborców. Wiktor Janukowycz otrzymał 41,6%. Po zwycięstwie dokonano odpowiednich nominacji i odbyło się przeformatowanie sił politycznych w obwodzie. Dominujące wpływy w obwodzie uzyskała Partia Regionów. Rozpoczęły się przygotowania do wyborów lokalnych, których wyniki miały wskazać, kto będzie mimo wszystko dominował na Zakarpaciu: PP „Jedne Centrum” czy Partia Regionów.

¹² Ю. Остапеч, М. Токар, *Закарпаття через призму політичних виборів...*, s. 272-300.

W przeddzień wyborów w Zakarpackim Obwodowym Urzędzie Sprawiedliwości zarejestrowane były 152 obwodowe ośrodki partii politycznych. Z prawa do udziału w wyborach do Rady Obwodowej skorzystało 31 ośrodków partii politycznych. Najpotężniejszymi elektoralnymi graczami w obwodzie były Partia Regionów, PP „Jedyne Centrum” oraz WZ „Batkiwszczyna”. Od ich pozycji w trakcie walki wyborczej miał też zależeć wynik wyborów.

Przed rozpoczęciem kampanii wyborczej i w jej trakcie PP „Jedyne Centrum” znajdowała się niejako pomiędzy władzą i opozycją i nawet stała w opozycji wobec Partii Regionów. WZ „Batkiwszczyna”, która na poziomie ogólnokrajowym pozycjonuje się jako siła opozycyjna, na Zakarpaciu sama usunęła się na margines walki politycznej.

Wyniki wyborów do rady obwodowej w 2010 r. według list partyjnych były następujące: PP „Jedyne Centrum” – 24,3%, Partia Regionów – 18,2%, WZ „Batkiwszczyna” – 8,6%, PP „Front Zmian” – 6,1%, KMKS-PWU – 3,8%, PP „Silna Ukraina” – 3,1%, DPWU – 3,0%, PP „NU” – 2,6%, PP „UDAR” – 2,4%, NP – 1,5%, OZ „Swoboda” – 1,5%, PP „Zieloni” – 1,4%, KPU – 1,2%, SPU – 0,7%, SDPU(o) – 0,4%. Partie polityczne – razem z wybranymi w okręgach większościowych – uzyskały następującą liczbę mandatów w Radzie Obwodu: PP „Jedyne Centrum” – 46, Partia Regionów – 37, WZ „Batkiwszczyna” – 8, PP „Front Zmian” – 5, DPWU – 4, PP „Silna Ukraina” – 4, KMKS-PWU – 3, SPU – 1¹³. Analiza porównawcza reprezentacji partii politycznych w radzie obwodowej V i VI kadencji została zaprezentowana w tab. 2. Analiza porównawcza daje możliwość zaobserwowania specyfiki przepływu głosów wyborców od jednych sił politycznych do innych.

Tabela 2. Analiza porównawcza reprezentacji partii politycznych w Zakarpackiej Radzie Obwodowej V i VI kadencji

Nazwa siły politycznej	Rada Obwodowa V kadencji (2006 r., 90 deputowanych)	Rada Obwodowa VI kadencji (2010 r., 108 deputowanych)
PP „Jedyne Centrum”	–	46
BJuT	25	–
WZ „Batkiwszczyna”	–	8
Partia Regionów	15	37
BL Łytwyna	7	–
KMKS-PWU	5	3
DPWU	4	4
SPU	4	1
BW „Nasza Ukraina”	30	–

¹³ Ю. Остапеч, *Місцеві вибори 2010 року в Закарпатській області: партійна складова*, [w:] *Партійна система сучасної України. Еволюція, тенденції та перспективи розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 листопада 2011 р., Київ 2012*, s. 446-461.

Nazwa siły politycznej	Rada Obwodowa V kadencji (2006 r., 90 deputowanych)	Rada Obwodowa VI kadencji (2010 r., 108 deputowanych)
PP „Nasza Ukraina”	–	–
PP „Front Zmian”	–	5
PP „Silna Ukraina”	–	4

Na trzynaste rejonów w jedenastu zwycięstwo odniosła PP „Jedyne Centrum”. Partia Regionów zdobyła zwycięstwo tylko w rejonach tiaczewskim i chustskim. Najlepsze elektoralne wskaźniki partii politycznych w rejonach obwodu uzyskały: PP „Jedyne Centrum” (rejon mukaczewski) – 52%, Partia Regionów (rejon tiaczewski) – 26,71%, WZ „Batkiwszczyna” (rejon swalawski) – 15,78%, PP „Front Zmian” (rejon chustski) – 12,57%, PP „Silna Ukraina” (rejon wielkoberezniański) – 4,86%, DPWU (miasto Berehowe) – 21,58%, PWU (miasto Berehowe) – 11,13%, PP „Nasza Ukraina” (rejon ruchowski) – 9,24%, OZ „Swoboda” (miasto Użhorod) – 3,24%, NP (rejon użhorodzki) – 2,12%.

W ten oto sposób trzyprocentowy prób wyborczy we wszystkich rejonach obwodu i w miastach obwodowego podporządkowania pokonały tylko trzy partie – PP „Jedyne Centrum”, Partia Regionów, WZ „Batkiwszczyna”. PP „Front Zmian” nie zdołała pokonać progę wyborczego tylko w mieście Berehowe.

Oprócz wymienionych powyżej faworytów wyścigu wyborczego szereg deputowanych wprowadziły do miejscowych rad z okręgów większościowych następujące partie polityczne: Ukraińska Partia Ludowa, Partia Ludowa, PP „UDAR”. Notowana niegdyś w rankingach partia „Nasza Ukraina” ma swoich przedstawicieli tylko w tiaczewskiej (1 deputowany), irszawskiej (5) i chustskiej (2) radzie rejonowej.

Ponownie – jak w poprzednich wyborach – partie prawicowe nie cieszyły się sympatią na terenie regionu. Przede wszystkim należy tu wskazać OZ „Swoboda”, którą eksperci nazywali czarnym koniem lokalnych wyborów w roku 2010, ponieważ partia ta zdobyła zwycięstwo w zachodnich obwodach Ukrainy.

W ten oto sposób do Rady Obwodowej oraz do rad rejonowych i rad miejskich w miastach obwodowego podporządkowania wybrano 965 deputowanych. Najwięcej mandatów otrzymały następujące siły polityczne: PP „Jedyne Centrum” – 388 mandatów (40%), Partia Regionów – 262 (26%), WZ „Batkiwszczyna” – 71 (7,3%), PP „Front Zmian” – 49 (5%), DPWU – 38 (3,9%), PP „Silna Ukraina” – 36 (3,7%), KMKS-PWU – 35 (3,6%), PP „Nasza Ukraina” – 21 (2,1%), Partia Ludowa – 20 (2%), PP „Odrodzenie” – 8 (0,8%), PP „UDAR” – 8 (0,8%), KPU – 2 (0,2%), SPU – 2 (0,2%). Pozostałe partie polityczne otrzymały po 1 mandacie¹⁴.

Po zakończeniu kampanii wyborczej i ogłoszeniu wyników głosowania S. Ratuszniak upublicznił tekst apelu do prezydenta Ukrainy, w którym była mowa o tym, że w trakcie wyborów na Zakarpaciu PP „Jedyne Centrum” kupowała głosy wyborców. To z kolei w sposób istotny zmieniło wynik głosowania obywateli obwodu. Zwracał się

¹⁴ Tamże.

on zatem z prośbą o anulowanie wyników wyborów. Tekst apelu podpisali liderzy sił politycznych, które brały udział w procesie wyborczym. O przekupywaniu wyborców regionu przez PP „Jedynе Centrum” pisało po zakończeniu wyborów wiele obwodowych gazet. W tym samym czasie środki zachęt finansowych w wyborach stosowały także inne siły polityczne, aczkolwiek mniej umiejętnie.

Po mianowaniu W. Bałohy (lider PP „Jedynе Centrum”) ministrem ds. sytuacji nadzwyczajnych i po zawarciu przez niego porozumienia z Partią Regionów sytuacja powyborcza na Zakarpaciu stała się zrozumiała: utajony konflikt między Partią Regionów i PP „Jedynе Centrum” wyczerpał się i siły te zawarły porozumienie o współpracy. Tak więc Zakarpacie po raz kolejny zademonstrowało Ukrainie, że nie działają tutaj prawa walki politycznej: jeśli na poziomie państwa WZ „Batkіwszczyna” znajduje się w opozycji wobec Partii Regionów, to w obwodzie Zakarpackim stworzyła wraz z nią oraz z PP „Jedynе Centrum” większość w Radzie Obwodowej.

Konflikt Partii Regionów i PP „Jedynе Centrum” odnowił się w przeddzień kampanii wyborczej przed wyborami do Rady Najwyższej Ukrainy w roku 2012. Od czasu przeprowadzenia wyborów lokalnych na partyjnej mapie miejscowych rad Zakarpacia doszło do pewnych zmian, ponieważ okresowo miały miejsce wędrówki międzyfrakcyjne. Najczęściej deputowani opuszczali swoje frakcje i przyłączali się do frakcji Partii Regionów, ale w przeddzień wyborów dominujące w regionie pozostały PP „Jedynе Centrum” i Partia Regionów.

Według wyników wyborów na Zakarpaciu pięcioprocentowy próg pokonało pięć partii, co odzwierciedlało tendencję ogólnoukraińską. Zwycięstwo odniosła Partia Regionów (30,87%), drugie miejsce zajęła WZ „Batkіwszczyna” (27,69%), trzecia pozycja przypadła PP „UDAR” – 20,03%, czwarta OZ „Swoboda” – 8,35%, a piąte miejsce zajęła KPU – 5,03%¹⁵. Wysokie wyniki uzyskane jednocześnie przez OZ „Swoboda” i KPU były dowodem na radykalizację nastrojów politycznych ludności w regionie, ponieważ wskazane partie w ostatnich wyborach (zarówno parlamentarnych, jak i lokalnych) nie mogły niekiedy zebrać nawet 2% głosów wyborców.

Wybory na Zakarpaciu po raz kolejny zademonstrowały regionalną specyfikę głosowania. Jeżeli w zachodnich regionach Ukrainy zwycięstwo odniosła WZ „Batkіwszczyna”, to na Zakarpaciu prorzadowa Partia Regionów.

Rozwój społeczno-polityczny Zakarpacia odbywa się zatem w kontekście ogólnonarodowych procesów społeczno-politycznych, mając równocześnie swoją własną regionalną specyfikę, którą warunkują następujące czynniki:

- geograficzne położenie regionu (graniczenie obwodu wyłącznie z krajami Unii Europejskiej (Rumunia, Węgry, Słowacja, Polska), co wskazuje na przewagę „prozachodniej” orientacji w świadomości miejscowej ludności);
- tradycje historyczne (udział w wyborach do parlamentu Czechosłowacji w 1924, 1925, 1929, 1935 r., przeprowadzonych według list partyjnych, ogło-

¹⁵ Tenże, *Участь політичних партій у парламентських виборах 2012 року: загальнонаціональний та регіональний вимір (на прикладі Закарпатської області)*, [w:] *Парламентські вибори в Україні. Наукові дослідження*, red. Ю. Левенець, Київ 2013, s. 266-278.

szenie w 1939 r. niepodległego państwa – Karpato-Ukrainy – i uczestnictwo w wyborach do Sejmu, czyli parlamentu tego państwa);

- społeczno-demograficzne cechy elektoratu: wpływ na preferencje wyborcze miejsca zamieszkania wyborcy (miasto czy wieś), czynnika etnicznego (w tym również udział w wyborach mniejszości narodowych i towarzystw narodowo-kulturalnych), wyznania i statusu społecznego;
- specyfika kształtowania się regionalnej elity politycznej (zależność od Kijowa);
- specyfika formowania i rozbudowy partyjnej struktury kraju.

W przestrzeni politycznej regionu walkę o władzę we wskazanym okresie toczyły cztery potężne grupy wpływu: Grupa „Barwa” (W. Bałoha), Grupa „Blok Julii Tymoszenko” (O. Kemeniasz), Grupa „R.I.O.”¹⁶ (S. Ratuszniak), struktury biznesowe, których szefowie reprezentowali Partię Regionów (O. Łedyda).

Struktura partyjna regionu odzwierciedla w zasadzie system partyjny Ukrainy, według stanu na grudzień 2013 r. na Zakarpaciu zarejestrowanych było około 200 obwodowych ośrodków partii politycznych. Znaczenie wyborcze mają ogólnonarodowe partyjne struktury obecne w rankingach poparcia. Równocześnie należy podkreślić, że na Zakarpaciu z powodzeniem działają „miejscowe” partie: PP „Jedynе Centrum”, Partia Węgrów Ukrainy (KMKS) oraz Demokratyczna Partia Węgrów Ukrainy, które mają znaczny wpływ na procesy społeczno-polityczne w obwodzie.

Rozwój społeczno-polityczny regionu na różnych jego etapach był zatem uwarunkowany dominacją/rywalizacją następujących sił politycznych: a) lata 1991-2000 – dominacja SDPU(o); b) lata 2000-2006 – rywalizacja SDPU(o) i PP „Ludowy Związek Nasza Ukraina”; c) lata 2006-2009 – dominacja BW „Nasza Ukraina”, a od roku 2008 nowo powstałej partii PP „Jedynе Centrum”; d) lata 2009-2014 – konflikt Partii Regionów i PP „Jedynе Centrum”; e) poczynając od roku 2014 – rywalizacja PP „Jedynе Centrum” (W. Bałoha) i WZ „Batkivszczyzna” (J. Tymoszenko).

BIBLIOGRAFIA

- Адамович С., *Проблема автономії Закарпаття та політичне русинство у незалежній Україні*, „Людина і політика” 2004, nr 4.
- Закарпаття 1919-2009 років. Історія, політика, культура*, red. М. Береш і in., ukraińsko-języczny wariant wydawnictwa ukraińsko-węgierskiego, Ужгород 2010.
- Закарпаття в етнополітичному вимірі*, red. Ю. Левенець і in., Київ 2008.
- Мукачівська епопея. Хроніка найбрутальніших виборів*, red. О. Гаврош, Мукачєво 2004.
- Остапєць Ю., *Місцеві вибори 2010 року в Закарпатській області: партійна складова*, [w:] *Партійна система сучасної України. Еволюція, тенденції та перспективи розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 листопада 2011 р.*, Київ 2012.

¹⁶ Skrót można rozszyfrowywać jako „Ratuszniak i inni” – przyp. tłum.

- Остапеч Ю., *Участь політичних партій у парламентських виборах 2012 року: загальнонаціональний та регіональний вимір (на прикладі Закарпатської області)*, [w:] *Парламентські вибори в Україні. Наукові дослідження*, red. Ю. Левенець, Київ 2013.
- Остапеч Ю., Токар М., *Закарпаття через призму політичних виборів. Монографія*, Ужгород 2009, *Studia Regionalistika*.
- Пашенко В., *Закарпатський вибір. Політичний розвиток області 1989-2006 рр. через призму електоральної соціології*, Ужгород 2008.
- Пашенко В., *Політичне Закарпаття 15 років вибору. Довідник*, Ужгород 2006.
- Товт М., *Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку)*, Дисертація, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ужгород 2002.

Tłumaczenie Przemysław Tomanek